

گفت وگو با رسول نظرزاده، نویسنده، پژوهشگر و منتقد مشهدی درباره اثر تازه منتشرشده اش، «ابرسواران مه رکاب»

امروز بخشی از فرهنگ اصیل ایرانی مورد غفلت قرار می گیرد



خادم| اسطوره ها و آیین ها تنها یادگارهایی از گذشته نیستند، آن ها بخشی از حافظه جمعی و نظام تخیل یک جامعه اند و می توانند در ادبیات، تئاتر، سینما و دیگر هنرها، همچنان به آفرینش معنا و تصویرهای تازه یاری برسانند. کتاب «ابرسواران مه رکاب» بازیرعتوان «پژوهشی در اساطیر افسانه ها.آیین ها و نمایش های ایرانی»، نوشته رسول نظرزاده که موضوع این گفت وگوست، پژوهشی است که بر بازتاب ها، نمودها و شیوه های استمرار اسطوره ها و آیین ها در فرهنگ و نمایش های ایرانی تمرکز می کند. اسطوره ها و آیین ها با هنرهای نمایشی، رابطه ای دوسویه دارند؛ به گفته نظرزاده، تئاتر تارسیدن به شکل امروزی اش مسیری تکوینی را طی کرده که از اساطیر آغاز شده و با اجرای مناسک آیینی ادامه پیدا کرده است و ازسوی دیگر، تئاتر نیز به حفظ و اشاعه اساطیر و آیین ها کمک کرده است. اسطوره ها و آیین ها و موجودات اساطیری و افسانه ای برای ادبیات و هنرهای نمایشی غرب، منبعی غنی برای اقتباس و استفاده بوده است و آثار بسیاری از سینمای هالیوود را می شود نام برد که منبع اصلی تقدیه شان همان هایی است که اشاره شد. اما گویا در ایران چندان به منابع و داشته هایمان در این زمینه توجه نشده است. رسول نظرزاده غلبه نگاه های گزینشی، رویکرد ترجمه ای و اقتباس های بی ارتباط با زمینه فرهنگی ایران، را از دلایل حذف و فراموش شدن بخش هایی از فرهنگ نمایشی و اسطوره ای این سرزمین می داند. پژوهش او تلاشی است برای در اختیار قرار دادن منبعی در این زمینه و پر کردن خلأیی که او احساس کرده است.



پیدا کردن آن ها نیز نیاز به جست و جو و پژوهش فراوان دارد. من در فصل اول این کتاب، اغلب این موجودات را در اساطیر و افسانه ها و آیین ها و مراسم و ادبیات حماسی و ادبیات امروز تأقیلم و تئاتر بررسی کرده ام. حتی در پویانمایی ایران، موجودات شریر بیشتر کپی برداری از فرهنگ، نمایشی هالیوود و غرب است و شناختی تصویری از این موجودات در فرهنگ ایرانی در آن ها دیده نمی شود.

فیلم «شب بیست ونهم» یکی از نمونه های کلاسیک و موفق استفاده از باورهای عامه و موجودات افسانه ای و شریر در سینمای ایران است، تحلیل شما از دلایل موفقیت این اثر چیست؟

در بخش بررسی آل در سینمای ایران در این کتاب، من به بررسی فیلم «شب بیست ونهم» پرداخته ام. فیلم های دیگر با این موضوع فیلم، «آل» بهرام بهرامیان است که به آن نیز اشاره کرده ام. در ادبیات داستانی نیز رمان «محبوبه و آل»، نوشته رضا دانشور و داستان کوتاه «آل»، نوشته محمد علی فرشته حکمت، همین موضوع را دستمایه خود قرار داده اند. در فیلم «شب بیست ونهم»، به کارگردانی حمید رخشانی، هرگز نامی از آل برده نمی شود و از عقاید شخصیت های فیلم در این باره سؤال نمی شود. خالی شدن شهر و خانه ها به دلیل زلزله، امکان حضور آل را در اتاق ها و مکان های خلوت فراهم می سازد. در فیلم «شب بیست ونهم» به تناسب فیلم نامه یا شاید به علت نبود امکانات کافی، از نمایش چهره آل به جز دو نما، برهیز شد و به جای آن از شیوه ضدنور برای نشان دادن او استفاده شده است. انتخاب نمای نقطه نظر، در صحنه های روبه رو شدن آل و محترم، باعث شده است تنها چیزی که در تصویر دیده می شود، ترس و نگاه مضطرب محترم از آل باشد که رو به مخاطب دارد.

در باور عام، آب جوش و اجسام فلزی تیز مثل چاقو می تواند به اجنه آسیب برساند و در این فیلم نیز می بینیم که

علی شاه، پدر محترم، هنگام دفن جفت نوزاد، همراه آن چاقویی را نیز دفن می کند. حضور آل در خانواده سنتی دهه ۴۰ ایران ورودمندرتسیم در آن دوره، سبب ترس ها و اضطراب هایی در خانواده ایرانی می شده که نمود خود را به شکل آل نشان می دهد. گویی آل در این فیلم از دل سنت ها می آید تا سهم خود را برای باقی ماندن در شرایط جدید در خانواده سنتی نشان بدهد.

در مقدمه اشاره کرده اید که ارتباط بسیاری از ایرانیان با ریشه های فرهنگ خود، اساطیر و آیین ها ... بسیار گسسته و نامنسجم است؛ این گسست چرا رخ داده است و چطور به این نتیجه رسید ه اید؟ نشانه هایش را در چه و کجا دیدید؟

بی شک می توان برای آن دلایلی در نوع آموزش، اقتصاد و مسائل اجتماعی و سیاسی پیدا کرد، برای نمونه، با آمدن ابزارهای رسانه ای جدید، یک شکل از تفکر و سبک زندگی در همه جا در حال رشد است. بازسازی و رجوع نکردن به متون و ریشه های فرهنگی، موجب گسست عمیق خواهد شد. نخست باید بتوان داشته های خود را به صورت ریشه دار و چند جانبه و با نگاه امروزی مطالعه کرد تا سپس بتوان نگاه و بجران های خود را در جهان ترکیبی امروز و دیروز به صورت چند لایه و ریشه دار طرح کرد. اما پاسخ دقیق به این را که چرا ارتباط ما با ریشه های فرهنگی مان قطع شده یا در حال قطع شدن است، باید متفکران و اندیشمندان علوم انسانی به ویژه در ۱۰۰ سال اخیر جست و جو و دلایل آن را پیدا کنند. کار پژوهشی که من انجام داده ام، بررسی بازتاب ها و چگونگی ها و یافتن ردپای گم شده این فرهنگ فراموش شده و ریشه های فرهنگی آن است نه چرایی های آن. در واقع این کتاب، پژوهشی افقی و تگاهی پدیده شناسانه دارد تا نگرش عمودی و ایده گراییانه.

اساطیر و آیین ها چگونه وارد عرصه نمایش های سنتی تئاتر و ادبیات نمایشی شده است؟ روند پیدایش تئاتر در همه جهان به شیوه تکوینی به صورت پیدایش اساطیر، اجرای مراسم آیینی به مناسبت های مختلف و سپس وارد شدن بازیگر اول و دوم و متن نمایشی تا به وجود آمدن تئاتر است. در ایران، این روند برای خلق تئاتر به شیوه جدید، بسیار دیر و حدوداً از اواخر دوره قاجار آغاز شد و تا امروز ادامه دارد، اما در طول تاریخ هزارساله این روند خود را به شکل های دیگر در منظومه های حماسی، طومارهای نقالی و شبیه خوانی و خیمه شب بازی و سیاه بازی و حتی مینیاتورها و معماری و در برخی نقش های قالی ها و... نشان داده است. در بسیاری از داستان های عامیانه ایرانی، فرهنگ و اسطوره های باستانی ایرانی با لایه ای از داستان های خیالی پوشانده شده اند که باید مورد بررسی و کالبد شکافی دوباره قرار گیرند.

هنرهای نمایشی چه نقش و تأثیری در حفظ و انتقال اساطیر و آیین ها دارند؟

تئاتر و هنرهای نمایشی در همه جا، ریشه در فرهنگ و اسطوره ها و فرهنگ نمایشی مردم آن سرزمین دارد. آن هم همه فرهنگ یک سرزمین و نه بخشی از آن. ما امروز با رویکرد گزینشی در روبه رو شدن با فرهنگ ایرانی مواجهم و بخش زیادی از فرهنگ اصیل ایرانی مورد غفلت یا حذف قرار می گیرد. امروز رویکرد ترجمه ای و اقتباسی در همه شکل های هنری از کتاب ها و تئاترها و رمان ها و... رونق گرفته که موجب بی توجهی در نگاه به درون شده است.

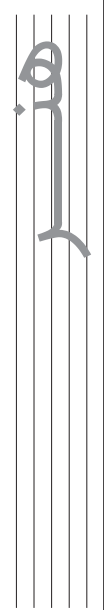
می شود ارتباطی دوسویه برای اساطیر و آیین ها و هنرهای نمایشی در نظر گرفت؟ خدمات متقابل اساطیر و آیین ها به هنرهای نمایشی و هنرهای نمایشی به اساطیر و آیین ها چه بوده است؟ بله، ارتباطی روشن و ریشه دار و هم بافته میان فرهنگ و اسطوره های هر کشوری با تئاتر آن سرزمین وجود دارد، همان طور که گفتم، سیر تاریخ تئاتر در جهان براساس اجرای اسطوره ها و آیین ها بوده است که سپس به تئاتر ختم شده و حتی ریشه های تئاتر امروز هم -در متن ها و اجراهای مهم- ریشه در دگر خوانی اساطیر به شکل امروزی دارند. آثار شکسپیر را تراژدی تنوکلاسیک و آثار آرتور میلر و سارتر را نوعی تراژدی مدرن قلمداد کرده اند. متن های و جدی نمود [نویسند و نمایشنامه نویس لبنانی] انگار بازخوانی اساطیر گذشته در حوادث سیاسی امروز هستند. در ایران هم آثار اکبر رادی، محسن بلفانی، بهرام بیضایی، قطب الدین صادقی، مهین تجدد، علی حائری و دیگران، ریشه های قابل توجه آیینی اشخاصی دارند. اگر امروز شاهد گسست هستیم، به دلیل کم کاری اهل نظر و هنرهای نمایشی کشور است. دانشجویان و دانش آموزان امروز ایران، آشنایی اندکی با فرهنگ و اساطیر و آیین ها و شخصیت ها و قهرمانان تاریخی و حماسی ایرانی دارند. من سال ها معلم و استاد دانشگاه بودم و با این حفره های فرهنگی از نزدیک روبه رو بوده ام.

شناخت نداشتن از موجودات افسانه ای و اساطیری مانند موجودات شریر و اهریمنی چه خلأیی در ادبیات و هنر و به طور ویژه فرهنگ می تواند داشته باشد؟ موجودات شریر و اهریمنی، حفره ای بزرگ در فرهنگ نمایشی ایران است. به همین دلیل هنوز در سینما یا ادبیات یا تئاتر امروز ایران، موجودات غریب و ترسناک خلق نشده اند یا بسیار اندک بوده اند، چون شناخت و مطالعه ای همه جانبه درباره آن ها وجود نداشته است و

شهریار

شنبه ۲۵ مهر ۱۴۰۵
شماره ۳۸۸۲
شماره ۳۸۸۲

۱۱



فصلی از کتاب به نقش پوشی ها اختصاص دارد و این نقش پوشی ها به چیزهایی مانند زمان و مکان هم مربوط می شود؛ درباره این نوع نقش پوشی بگویید. نقش پوشی به جای مکان، یکی از جست و جوهایی تازه این کتاب است که در آن نقش پوش زن پوشی، جوان پوشی و... که کاری معمول در نمایش های ایرانی بوده است، حلالدر برخی بازی های نمایشی، مکان پوش می شود، یعنی یک نفر نقش مزرعه یا آسیاب یا کوه را بازی می کرده و در آن به آن ها نه تنها تجسمی انسانی می بخشیده که کمبود طراحی صحنه را نیز جبران می کرده است.

در مقدمه نوشته اید نوروز میراثی است که در برخی آیین ها و بازی های نمایشی مغفول مانده است؛ چرا؟ چطور می شود از این آیین بیشتر در آثار نمایشی استفاده کرد؟

به راستی چقدر برای برگزاری جشن نوروز و جلوه های نمایشی آن در سراسر ایران، برنامه ریزی وجود دارد؟ چقدر در طول این سال ها، سینما و تئاتر و سایر هنرهای ما به ویژه موسیقی بومی تا شکل های جدید آن از این فرهنگ و جلوه های آن تأثیر پذیرفته اند یا در طول برگزاری اش با جلوه های آن همراه شده اند؟ چرا در این ایام به جای رونق گرفتن هنرهای نمایشی و سینمایی کشور به کلی تعطیل می شود؟ جالب است که در اینجا گروه های تئاتری و نمایشی و هنری در هنگام نوروز عملاً بیکار هستند، در حالی که باید فصل رونق کار و آفرینش و شادی باشد. آن ها خود به نظاره گرانی خاموش یاد شده اند!؛ به یاد داشته باشیم که چگونه غرب از جلوه های نمایشی سنتی بابائوئل و تزئین کاج و... در جشن کریسمس استفاده در حالی که در اینجا عمو نوروز و حاجی فیروز و وروره جادو و... را شاید کودکان ایران درست نشاناسند. در این فصل به برخی مراسم نمایشی نوروز در فرهنگ کمتر شناخته شده مانند جشن بهاران لرستان یا پنجه پیتک طالقان و کوسه برنشین و... پرداخته شده است تا رنگارنگی این فرهنگ رو به نابودی نشان داده شود.

آیا می شود شاهنامه را مهم ترین اثر در حفظ اساطیر و انتقال آن دانست؟ شاهنامه یکی از منابع مهم این کتاب به ویژه در هنگام اشاره به منظومه های حماسی است، اما گستره این کتاب محدود به آن نیست و بسیاری از کتاب ها و حماسه های کمتر شناخته شده ایرانی نیز با موضوع جست وجوی موجودات شریر یا فرهنگ گیاهی و... بررسی شده اند.

کارهایی از این دست منابع گسترده و البته پراکنده ای دارد. درباره منابعی که استفاده کرده اید، توضیح بدهید؟ تنوع آن بطور چوهر؟

برای منابع این کتاب نه تنها منظومه های مهم فارسی همچون شاهنامه، آثار نظامی و عطار و مولوی و اسعد گرگانی و... مورد بررسی چندباره قرار گرفت که آثاری همچون امیرارسلان، حسین گردشبهستری، سمک عیار، هزارویک شب، زرین قبانامه، در ارباب نامه، بهمن نامه و بسیاری از افسانه ها و داستان های عامیانه فارسی در سراسر نقاط ایران را بررسی کردم. همچنین برای جست وجوی آیین های نمایشی سراسر ایران که در آن ها اشاره های اسطوره یا نمایشی فراوانی وجود دارد.

من پیش تر در کتاب «فرهنگ واژه های نمایش های ایرانی» به گردآوری و توصیف و بررسی این آیین ها در نقاط مختلف ایران پرداخته بودم. بنابراین پیدا کردن این ها و برایم آسان تر از پیش بود و تطبیق آن ها با جهان اسطوره ای /روایی منظومه و افسانه ها، نگرشی بینامتنی را در کتاب به وجود آورده است که روند طی شده در این کتاب را نشان می دهند. درباره ردپای این فرهنگ در ادبیات و تئاتر امروز نیز به دلیل اینکه سال ها نویسنده و منتقد سینما و تئاتر بوده ام، پیدا کردن تأثیر آن فرهنگ ریشه دار در فیلم ها و تئاتر و برخی رمان ها و داستان ها برایم کاری جذاب و کنجکاوی برانگیز بود. بی شک کتاب ها و مقاله های تحقیقی نویسندگان غربی با استادان ایرانی در زمینه ادبیات کهن و به ویژه اساطیر نیز به من کمک فراوانی کردند.

برگزاری پاسداشت استاد «آینه چیان» در حرم مطهر رضوی



در دومین نشست علمی نخستین همایش ملی علمی-پژوهشی هنر و معماری حرم مطهر رضوی که به میزبانی بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی و با مشارکت بنیاد بین المللی فرهنگی هنری امام رضا^(ع) و دانشگاه اصفهان برگزار می شود، از ده ها سال

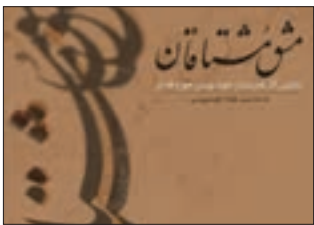
فعالیت هنری معمار فقید حرم مطهر رضوی استاد محمد ناصر آینه چیان با حضور خانواده آن مرحوم تقدیر می شود. این مراسم امروز شنبه ۲۵ مهر ساعت ۹ صبح در تالار شیخ طوس^(ع) برگزار می شود.

نمایش آثار خوشنویسان مشهدی در نگارخانه پایتخت جهان اسلام



نمایشگاه «ایران ماندگار»، از آثار خوشنویسان مشهدی، به مناسبت هفته خوشنویسی، امروز ۲۵ مهر ساعت ۱۶ در نگارخانه پایتخت جهان اسلام افتتاح می شود. این نمایشگاه به همت انجمن خوشنویسان مشهد با شعار «خوشنویسی؛ هنر آسمانی» تا ۲۹ مهر از ساعت ۱۶ تا ۱۸ در مجتمع فرهنگی هنری امام رضا^(ع) دایر است.

نگارخانه اشراق؛ میزبان نمایشگاه خوشنویسی «مشق مشتاقان»



نمایشگاه خوشنویسی «مشق مشتاقان»، از آثار هنرمندان خوشنویس حوزه هنری خراسان رضوی، یکشنبه ۲۶ مهر، ساعت ۱۷ در نگارخانه اشراق افتتاح می شود. در این نمایشگاه، آثاری از استاد علی اکبر اسماعیلی کوچانی در دیدعموم قرار خواهد گرفت. نمایشگاه «مشق مشتاقان» که به مناسبت هفته خوشنویسی برپا خواهد شد، تا پنجشنبه ۳۰مهر در دو نوبت زمانی ۱۰تا ۱۲ و ۱۶تا ۱۲۰امه خواهد داشت.

برگزاری نمایشگاه سالانه گروهی عکس در نگارخانه آسمان



نهمین نمایشگاه سالانه گروهی عکس مؤسسه عکاسان خراسان رضوی به دبیری امیرحسین ایادریان، ۲۲مهر در نگارخانه آسمان افتتاح شد. این نمایشگاه از ۲۲ تا ۲۸مهر، ساعت ۱۸تا ۱۸امه خواهد داشت.

نمایش نقاشی ها و دست سازه ها در نگارخانه رادین



نمایشگاه نقاشی ها و دست سازه ها از آثار جواد فتحعلی زاده و علی نوروزی جمعه یک آبان ماه ساعت ۱۸در نگارخانه رادین افتتاح می شود. این نمایشگاه تا ۱۶آبان ماه ادامه دارد و علاقه مندان می توانند از ساعت ۱۸تا ۲۱به تماشای آثار آن بپردازند.

اخبار هنری مشهد

«ساعت صفر»؛ روی صحنه تماشاخانه استاد نوری



اجراهای نمایش کودک ونوجوان «ساعت صفر» به نویسندگی و کارگردانی سیدجواد رحیم زاده از جمعه ۲۴مهر، ساعت ۱۸در تماشاخانه استاد نوری آغاز شده است. در این نمایش، دیانا رضازاده، سارا کاظمی، مدیسا نبی زاده، مهرنوش محمودی، هستی جنتی، ستاره معبودی نژاد، نازنین ایوبی، مائده جامی، مرسده آذرمنش، هیلدا براتی، اوینا قرخانی، روزان ابوالحسنی و هستی جوادانی بازی می کنند.

برگزاری پانوق فیلم کوتاه در سینما مهرکوهسنگی



پانوق فیلم کوتاه انجمن سینمای جوانان مشهد با اجرای فاتح کهنمونی، امروز شنبه ۲۵مهر، ساعت ۱۶در سالن شماره ۵ پردیس سینمایی مهرکوهسنگی برگزار خواهد شد.

در این مراسم، فیلم های کوتاه «هشت تیر» به کارگردانی محمد اهنگر،

«نام و نام خانوادگی» به کارگردانی نازنین چیت ساز، «تاخار بپا» به کارگردانی محمد آریانیک و «زنان لجن» به کارگردانی زیور جنتی به نمایش گذاشته خواهد شد.

دریافت نشان عالی درجه یک برای عکاسان مشهدی



مهدی زایل عباسی و هادی دهقان پور، از هنرمندان عکاسی مشهدی، موفق به دریافت نشان عالی درجه یک هنری از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی شدند. این نشان عالی، از معتبرترین مدارک برای پاسداشت تلاش های حرفه ای و مستمر هنرمندان در سطح کشور محسوب می شود.